

# **Stav demokracie v regione po troch dekádach „postkomunizmu“**

**Středovýchodní Evropa po roce 1989**

Podzim 2021

Doc. Marek Rybář, PhD.



# Výsledky tretej vlny demokratizácie (1974-2012)

- obrovské rozdiely v miere (kvalite) demokracie
- Mainwaring and Bizzaro (2018): ako ukazovatele miery demokracie použili výsledky V-Dem indexu
- posledné skóre (situáciu), ktorú posudzovali, bola z roku 2017
- až 91 krajín začali demokratickú tranzíciu
- podľa vývoja ich rozdelili do piatich kategórií:
- kolaps, erózia, stagnácia, zlepšenie a udržanie vysokej demokratickosti
- porovnanie stavu na začiatku tranzície a v roku 2017



# Výsledky tretej vlny demokratizácie (1974-2012)

- viac ako tretina **(34) skolabovala**, väčšinou počas krátkeho obdobia
- zaznamenali **2 prípady erózie demokracie** (kedy demokratické skóre na začiatku demokratizácie bolo významne vyššie než v roku 2017)
- **28 prípadov stagnácie**, t.j. situácie, kedy relatívne nízka miera demokracie zo začiatku tranzície dlhodobo pretrváva (s možnými fluktuáciami)
- **zlepšenie demokracie nastalo v 23 prípadoch**
- len **4 prípady**, kedy relatívne vysoká miera demokracie pretrvala až do 2017



# KOLAPS

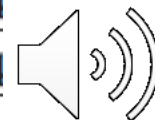
- najčastejšie demokracia skolabovala postupne, bez jasného zlomového momentu:
- Rusko, Turecko alebo v Nikaragua
- menej častý bol vojenský prevrat (Mali)
- alebo uzurpácia moci jednotlivcom (Fujimori v Peru)



# Kolaps

TABLE 1—BREAKDOWNS

Country	Transition	Breakdown	Country	Transition	Breakdown
Armenia	1990	1996	Nepal	2009	2011
Bangladesh	1992	2005	Nicaragua	1990	2008
Belarus	1992	1996	Niger	2000	2009
Burkina Faso	1993	2015	Peru	1981	1992
Comoros	2007	2015	Philippines	1988	2004
Dominican Rep.	1982	1990	Russia	1992	2000
Fiji	1993	2000	Serbia	2001	2017
Fiji	2002	2007	Solomon Is.	1978	1999
Ghana	1980	1981	Sri Lanka	1995	2005
Honduras	1990	2010	Suriname	1976	1980
Macedonia	1998	2012	Tanzania	1996	2001
Madagascar	1994	2001	Tanzania	2006	2016
Malawi	1995	2004	Thailand	1997	2006
Maldives	2009	2014	Turkey	1988	2014
Mali	1993	2012	Ukraine	1994	1998
Moldova	1992	2005	Ukraine	2006	2014
Montenegro	2003	2007	Zambia	1994	2014



# Erózia

- prípady Ekvádoru a Poľska
- úroveň liberálnej demokracie významne poklesla, aj keď pokračujú vcelku slobodné voľby, takže režim zostáva naďalej demokratický
- v porovnaní so začiatkom demokratizácie ale došlo k významnému poklesu miery demokracie

**TABLE 2—EROSIONS**

Country	Year of Transition	Liberal Democracy Score		Difference
		First Year	2017	
Ecuador	1980	0.484	0.359	-0.125
Poland	1991	0.774	0.596	-0.178



# Stagnácia

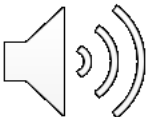
- prípady krajín, ktoré stále nespádli medzi súťaživé autokracie
- voľby reálne rozhodujú o politickej reprezentácii, aj keď práv opozície sú občas porušené a volebná súťaž je vychýlená v prospech inkumbentov
- občianske práva nie sú rovnako dostupné všetkým skupinám obyvateľov
- niektoré režimy (napr. Libanon) stagnovali na veľmi nízkej úrovni demokracie
- iné, ako napr. Grécko, stagnovali na podstatne vyššej úrovni



# Stagnácia

TABLE 3—STAGNATIONS

Country	Year of Transition	Liberal Democracy Score		Difference
		First Year	2017	
Albania	2002	0.425	0.463	0.038
Argentina	1984	0.604	0.631	0.027
Benin	1992	0.527	0.612	0.085
Bhutan	2009	0.484	0.521	0.037
Bolivia	1986	0.415	0.397	-0.018
Bulgaria	1991	0.552	0.593	0.041
Colombia	1992	0.439	0.492	0.053
Croatia	2000	0.553	0.553	0.000
Dominican Rep.	1996	0.276	0.255	-0.021
Ghana	1996	0.443	0.537	0.094
Greece	1975	0.604	0.695	0.091
Hungary	1990	0.552	0.522	-0.030
India	1977	0.353	0.429	0.076
Indonesia	2000	0.485	0.475	-0.010
Lebanon	2009	0.281	0.314	0.033
Lesotho	2003	0.462	0.424	-0.038
Liberia	2006	0.529	0.490	-0.039
Malawi	2009	0.420	0.474	0.054
Moldova	2009	0.395	0.420	0.025
Niger	2011	0.388	0.376	-0.012
Panama	1992	0.557	0.611	0.054
Philippines	2007	0.382	0.363	-0.019
Sierra Leone	2003	0.393	0.372	-0.021
Solomon Islands	2002	0.370	0.447	0.077
South Africa	1995	0.524	0.622	0.098
Suriname	1988	0.521	0.614	0.093
Tunisia	2012	0.563	0.621	0.058
Vanuatu	1980	0.564	0.636	0.072





# Zlepšenie

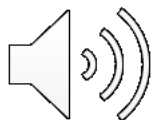
- predstavuje logický protiklad erózie:
- práva sú viac rešpektované, systém brzd a protiváh je silnejší a voľby sú súťaživejšie, slobodnejšie a férovejšie
- niektoré zlepšenia sa vyskytli v demokraciách s relatívne nízkym ratingom (Salvador, Rumunsko)
- iné sa postupne stali robustnejšími demokraciami (Španielsko, Uruguaj a pod.)



# Zlepšenie demokracie

TABLE 4—ADVANCES

Country	Year of Transition	Liberal Democracy Score		Difference
		First Year	2017	
Brazil	1987	0.399	0.568	0.169
Cape Verde	1991	0.481	0.715	0.234
Chile	1990	0.628	0.787	0.159
El Salvador	1995	0.282	0.459	0.177
Georgia	2004	0.364	0.550	0.186
Guatemala	1997	0.285	0.506	0.221
Guyana	1998	0.355	0.488	0.133
Latvia	1990	0.479	0.751	0.272
Mexico	1996	0.292	0.476	0.184
Mongolia	1991	0.389	0.531	0.142
Namibia	1990	0.406	0.578	0.172
Paraguay	1993	0.358	0.468	0.110
Peru	2001	0.456	0.603	0.147
Portugal	1976	0.517	0.821	0.304
Romania	1991	0.344	0.487	0.143
São Tomé & Prín.	1992	0.506	0.609	0.103
Senegal	1983	0.377	0.577	0.200
Slovakia	1995	0.569	0.729	0.160
South Korea	1988	0.423	0.713	0.290
Spain	1978	0.499	0.703	0.204
Taiwan	1997	0.512	0.691	0.179
Timor-Leste	2002	0.378	0.510	0.132
Uruguay	1985	0.489	0.768	0.279



# Pretrvanie silnej demokracie

- pôvodne vysoké skóre liberálnej demokracie zostalo zachované: Litva, Slovinsko, Česko, Estónsko

**TABLE 5—HIGHLY DEMOCRATIC WITHOUT MAJOR ADVANCES**

Country	Year of Transition	Liberal Democracy Score		Difference
		First Year	2017	
Czech Rep.	1991	0.819	0.768	-0.051
Estonia	1993	0.830	0.860	0.030
Lithuania	1990	0.751	0.734	-0.017
Slovenia	1991	0.730	0.792	0.062



# Širší kontext tretej demokratizačnej vlny

- krajiny, kde demokracia vydržala na vysokom stupni, alebo došlo k zlepšeniu (štvrtá a piata skupina) sa systematicky odlišujú od ostatných kategórií, predovšetkým v **miere hospodárskeho rastu**
- demokracia sa zlepšovala hlavne v celkovo bohatších krajinách
- kolaps demokracie je tiež menej pravdepodobný v krajinách, ktoré sú obklopené demokratickými režimami
- čím vyššia je štartovacia úroveň demokracie, tým pravdepodobnejšie je jej pretrvanie



# Alternatívy k inštitucionálnym indexom demokracie

- posudzovanie miery demokratickosti do veľkej miery závisí od definície demokratického režimu
- komparatívne ukazovatele, ako produkujú napr. Freedom House alebo V-Dem Projekt, kladú hlavný dôraz na inštitúcie a ich stabilitu, ako sú voľby, ústavy, súdy a pod.
- veľká časť debaty o fungovaní dnešných demokracií sa točí okolo tém, ako sú deliberácia alebo internalizácia liberálnodemokratických hodnôt
- chýbajú otázky ekonomickej rovnosti a možností efektívne uplatňovať občianske práva



# Alternatívy k inštitucionálnym indexom demokracie

- **kulturalistická** kritika fungovania politických režimov v postkomunistickom regióne napr. ukazuje nízku mieru akceptácie liberálnodemokratických noriem
- **politickoekonomická** kritika, zameraná na vzťah medzi štátom a spoločnosťou, zase ukazuje na nerovnomerný prístup rozličných skupín obyvateľstva k bohatstvu a vplyvu
- zdôrazňuje nebezpečenstvo tzv. *state capture*, vyskytujúceho sa v mnohých postkomunistických krajinách:
- ovládnutie štátu ekonomickými záujmovými skupinami, ktoré ho využívajú na vlastné obohatenie



# Alternatívy k inštitucionálnym indexom demokracie

- oba tieto prístupy kritizujú koncepciu úpadku demokracie (democratic backsliding)
- podľa nich väčšina postkomunistických demokracií sa nikdy nestali liberálnymi demokraciami, takže k úpadku ani nemohlo dôjsť
- napr. Dawson na príklade Srbska, Macedónska a Čiernej Hory tvrdí, že ani jedna z týchto krajín nebola konsolidovaná demokracia v zmysle jej ukotvenia v politickej kultúre,
- neplatí, že by väčšina občanov bola ochotná podporovať a dodržiavať liberálne hodnoty ( v oboch stále prevažujú neliberálne normy)



# Alternatívy k inštitucionálnym indexom demokracie

- druhý prístup zdôrazňuje, že vo viacerých krajinách došlo k *state capture* postkomunistickými elitami
- zároveň platí, že tri desaťročia od pádu komunizmu je krátkym obdobím na to, aby sa vôbec mohli naplno prejaviť demokratické tendencie:
- vzhľadom na historickú prepojenosť medzi mobilizačnými hnutiami, politickou súťažou a historickým vznikom demokracie by nás nemali prekvapiť epizódy demokratizačného regresu a úpadku súvisiacich s neliberálnymi populistickými hnutiami
- z dlhodobého pohľadu môžu byť aj takéto hnutia vnímané ako pozitívne signály politického vývoja:
- ako pokusy o nastavenie mobilizačných mechanizmov kontroly politických elít, ktoré sa majú zodpovedať svojim voličom





# Západný Balkán a demokracia

- vládnuce politické elity dokázali odolávať demokratizačným tlakom a vytvoriť súťaživé autoritárske/hybridné režimy odlišné od tých z 90.-tych rokov:
- aj súčasní vládcovia posilňujú exekutívu, ovládajú štátny aparát a rozkladajú nezávislé inštitúcie, okrem iných médiá
- zároveň voľby vyhrávajú a demokraciu krivia deklaratívne proeurópski politici, ktorí sa opierajú o finančné injekcie z EÚ a aktívne sa usilujú o začlenenie do európskych straníckych rodín
- nacionalistická ideológia, dôležitá v 90.-tych rokoch, už nehrá významnejšiu úlohu
- namiesto neho režimy využívajú rozličné "krízy" na delegitimizáciu opozície a posilnenie vlastných pozícií ako krízových manažérov
- typicky dochádza k "state capture", kedy úzka vládnuca elita využíva zdroje štátu na vlastné obohacovanie



# Postkomunistický región je iný

- tieto príklady ukazujú, že Maďarsko a Poľsko, už notoricky známe prípady demokratického úpadku v postkomunistickom regióne, vôbec nie sú pre región strednej a východnej Európy typické
- ich mechanizmus demokratického úpadku - víťazstvo opozičnej strany, ktorá využije svoje vládne postavenie na ohýbanie pravidiel vo svoj prospech - sa vymykajú regiónu strednej a východnej Európy
- prevládajú tu iné mechanizmy, ktoré vedú k oslabeniu demokracie



# Vyprázdňovanie a úpadok demokracie

- B. Greskovits (2015) pomenoval dva mechanizmy demokratického úpadku: vyprázdňovanie (hollowing out) a úpadok (backsliding) demokracie
- **vyprázdňovanie** demokracie je všeobecným javom mnohých demokracií a odkazuje na pokles účasti verejnosti na politickom rozhodovaní
- naproti tomu **úpadok** odkazuje na radikalizáciu väčšieho segmentu politicky stále aktívnej spoločnosti, podporujúceho politickú elitu s vlažným postojom k demokracii
- demokratické režimy v strednej a východnej Európe už vznikali "vyprázdnené":
- boli slabo zakorenené v politickej a občianskej spoločnosti, s nízkou mierou angažovanosti socioekonomicky definovaných skupín (odborníci a pod.)



# Stabilita vyprázdnených demokracií

- Estónsko a Lotyšsko ukazujú, že etnicky exkluzivistické politické elity sú prekážkou zlepšovania fungovania demokracie bez toho, aby priamo ohrozovali demokratické inštitúcie
- výsledkom je stabilná demokracia (inštitucionálne definovaná), s vylúčením národnostných menšín a politickou pacifikáciou ekonomicky vylúčených skupín obyvateľov (dôchodcovia, manuálne pracujúci a pod.) – (vyprázdňovania demokracie bez demokratického úpadku)
- stabilita sama osebe neznamená nevyhnutne aj (dobrú) demokraciu, pretože môže byť dosiahnutá aj vylúčením, apatiou verejnosti a kontrolou zo strany elít



# Predátorské ekonomické elity

- v hybridných režimoch je stabilita často výsledkom rovnováhy medzi tlakom zo strany (malej) verejnosti požadujúcej viac demokracie, a neústupčivosťou elít, ktoré medzi sebou súťažia o kontrolu nad štátom a jeho inštitúciami
- oligarchovia v Moldavsku, na Ukrajine, či Lotyšsku zase dokázali dlhodobo kontrolovať politické strany, ktoré sa premenili na politické krídlo ich podnikania (pocket parties)
- zakorenenie súkromných ekonomických záujmov v štáte a politických stranách reprezentuje alternatívnu cestu k oslabovaniu demokracie v krajinách ako Česko alebo Slovinsko (Slovensko), kde ekonomické záujmy získali kontrolu nad politickými stranami



# Predátorské ekonomické elity

- Česko je nateraz najlepšou ilustráciou javu, kedy cyklický vznik nových antiestablišmentových politických strán (VV, ANO, Úsvit, SPD, Příklad) nakoniec viedol k nahradeniu predchádzajúcich politických aktérov (ČSSD, KSČM)
- antiestablišmentové strany síce často prichádzajú s antikorupčnou agendou, ale Babišov prípad (ANO) ukazuje, že takéto strany samotné môžu slúžiť ako nástroj iných ekonomických záujmov
- priama účasť oligarchu v politickej súťaži je ojedinelá a Babišov prípad tiež ukazuje, že aj riziková (pre jeho záujmy)

\*[dodatok: Posledná veta samozrejme má znieť, že sa uvidíme na skúške, nie na seminári]

